

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

ATZINUMS **pārbaudes lietā Nr. 2018-35-23D** Rīgā

2019. gada 17. aprīlī

Nr. 6-6/14

Par sociālajām garantijām pēc ārpusģimenes aprūpes

Latvijas Republikas tiesībsargs ir izskatījis pārbaudes lietu, kas tika ierosināta pēc tiesībsarga iniciatīvas par valsts un pašvaldību atbalstu jauniešiem, kuri uzsāk patstāvīgu dzīvi pēc pilngadības sasniegšanas un ārpusģimenes aprūpes beigšanās.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 43. panta pirmo daļu, izbeidzoties aizbildnībai, beidzoties bērna aprūpei audžuģimenē vai bērnu aprūpes iestādē, pašvaldība atbilstoši likumam “Par palīdzību dzīvokļa jautājumam risināšanā” nodrošina bāreni vai bērnu, kurš bija atstāts bez vecāku gādības, ar dzīvojamo platību un saskaņā ar Ministru kabineta noteiktajām sociālajām garantijām sniedz citu palīdzību arī pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas. Ministru kabineta 2015. gada 15. novembra noteikumi Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” konkretizē, kādas sociālās garantijas jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās nodrošina pašvaldība. Tiesības saņemt šīs sociālās garantijas jauniešiem saglabājas līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai.

Normatīvajos aktos noteiktajos gadījumos jauniešiem ir tiesības saņemt atbalstu arī no valsts, tomēr jāatzīmē, ka lielāko daļu sociālo garantiju jauniešiem nodrošina pašvaldības. Latvijā šobrīd ir 119 pašvaldības, kas ir ļoti atšķirīgas pieejamo pakalpojumu un resursu aspektā. Līdz ar to sniegtais atbalsts jauniešiem, kuri pēc ārpusģimenes aprūpes uzsāk patstāvīgu dzīvi, ir ļoti atšķirīgs. Savukārt nepietiekamais atbalsts nelabvēlīgi ietekmē jauniešu spēju pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās iekļauties sabiedrībā un darba tirgū, kā arī viņu izaugsmes iespējas nākotnē.

Pārbaudes lietas ietvaros tika veikta normatīvā regulējuma un faktiskās situācijas pašvaldībās izpēte. Tiesībsargs 2018. gada 22. augustā nosūtīja vēstuli Nr.6-8/256 visām Latvijas pašvaldībām ar lūgumu sniegt aktuālo informāciju par pabalstu apmēriem un citiem palīdzības veidiem, kurus pašvaldības nodrošina jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās, tai skaitā, sniedzot palīdzību mājokļa jautājuma risināšanā. Tiesībsargs saņēma atbildes no visām 119 pašvaldībām. Laika posmā no 2018. gada 5. septembra līdz 2018. gada 19. oktobrim Tiesībsarga biroja pārstāvji izlases kārtībā

apmeklēja 11 pašvaldības, lai apskatītu neizīrētās dzīvojamās telpas, kuras tiek piedāvātas jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās.

[1] Pašvaldības atbalsts jauniešiem

[1.1] Pabalsts patstāvīgas dzīves uzsākšanai

Viens no obligātajiem pabalstiem, kuru pašvaldība izmaksā jauniešiem, beidzoties ārpusģimenes aprūpei, ir vienreizējs pabalsts patstāvīgas dzīves uzsākšanai. Ministru kabineta 2005. gada 15. novembra noteikumu Nr. 857 "Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās" 26. un 27. punkts nosaka, ka pabalsta patstāvīgas dzīves uzsākšanai apmērs nav mazāks par divu valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu apmēru.

Ministru kabineta 2009. gada 22. novembra noteikumi Nr.1605 "Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību" nosaka, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir 64,03 *euro*. Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts tika ieviests 2006. gadā un tolaik tā apmērs tika noteikts kā puse no minimālās darba algas. 2019. gadā valsts noteiktā minimālā darba alga ir 430 *euro* mēnesī, bet valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts, kas bija domāts kā puse no minimālās darba algas, palika tādā apmērā, kādā tas bija noteikts 2006. gadā. Normatīvajos aktos ir noteikts, ka pabalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai izmaksā ne mazāk kā dubultā valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu apmērā. Laikā, kad bija izstrādāts regulējums, ar šo pabalstu bija domāts nodrošināt jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās iztikas līdzekļus vismaz vienas minimālās darba algas apmērā. Ņemot vērā, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs nav mainījies kopš 2006. gada, šobrīd pabalsta patstāvīgas dzīves uzsākšanai minimālais apmērs jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās ir 128,06 *euro*.

Saskaņā ar normatīvo regulējumu valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs nav visiem vienāds, tas noteikts lielākā apmērā personām ar invaliditāti. Turklāt tā apmērs ir diferencēts atkarībā no invaliditātes grupas. Bērniem invaliditātes grupas nenosaka, bet pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas nosaka I, II vai III invaliditātes grupu. Līdz ar to pabalsta patstāvīgas dzīves uzsākšanai apmērs jauniešiem ar invaliditāti ir lielāks, nekā jauniešiem, kuriem invaliditāte nav noteikta.

Personas statuss	Valsts nodrošinājuma pabalsta apmērs	sociālā pabalsta	Pabalsta patstāvīgas dzīves uzsākšanai minimālais apmērs
Persona bez invaliditātes	64,03 <i>euro</i>		128,06 <i>euro</i>
Persona ar III grupas invaliditāti kopš bērnības	106,72 <i>euro</i>		213,44 <i>euro</i>
Persona ar II grupas invaliditāti kopš bērnības	128,06 <i>euro</i>		256,12 <i>euro</i>
Persona ar I grupas invaliditāti kopš bērnības	138,74 <i>euro</i>		277,48 <i>euro</i>

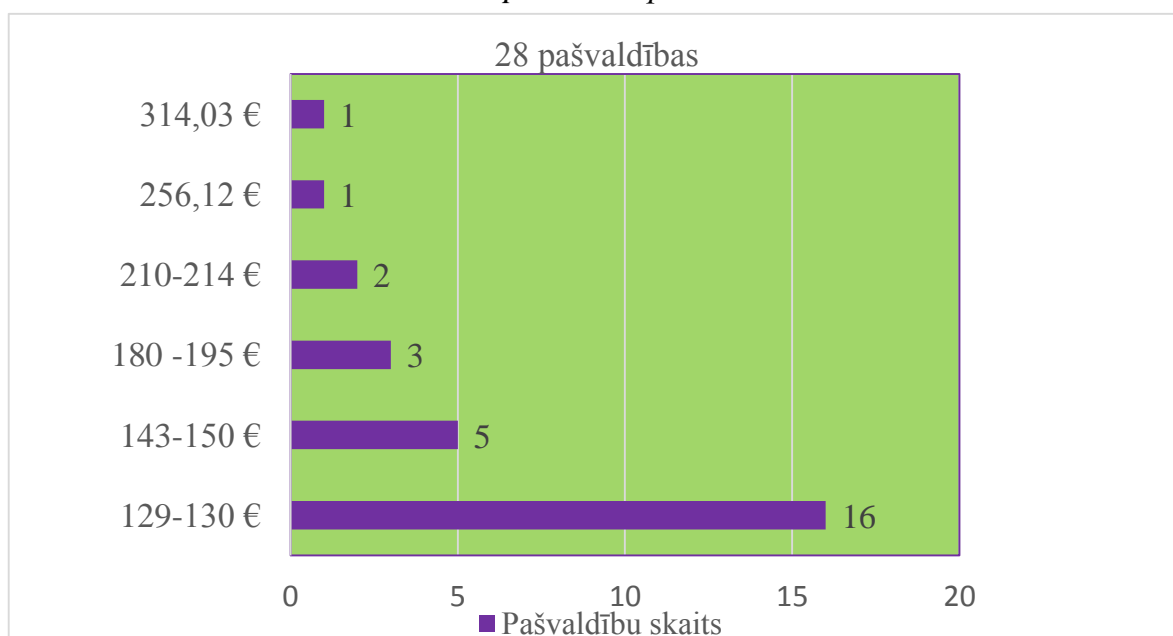
Vairākas pašvaldības, sniedzot informāciju par pabalsta patstāvīgas dzīves uzsākšanai apmēru, bija norādījušas tikai minimālo pabalsta apmēru – 128,06 *euro*. No tā var secināt, ka praksē ne visas pašvaldības, izmaksājot pabalstu jauniešiem ar invaliditāti kopš bērnības, ņem vērā jaunieša invaliditātes statusu, turklāt ne visas pašvaldības,

aprēķinot pabalstu, ņem vērā diferencēto valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru, kas noteikts personai ar I, II vai III grupas invaliditāti kopš bērnības.

No pašvaldību aptaujas noskaidrots, ka 91 pašvaldība pabalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai izmaksā Ministru kabineta noteiktajā minimālajā apmērā – 128,06 *euro* un tikai 28 pašvaldības šo pabalstu izmaksā palielinātā apmērā.

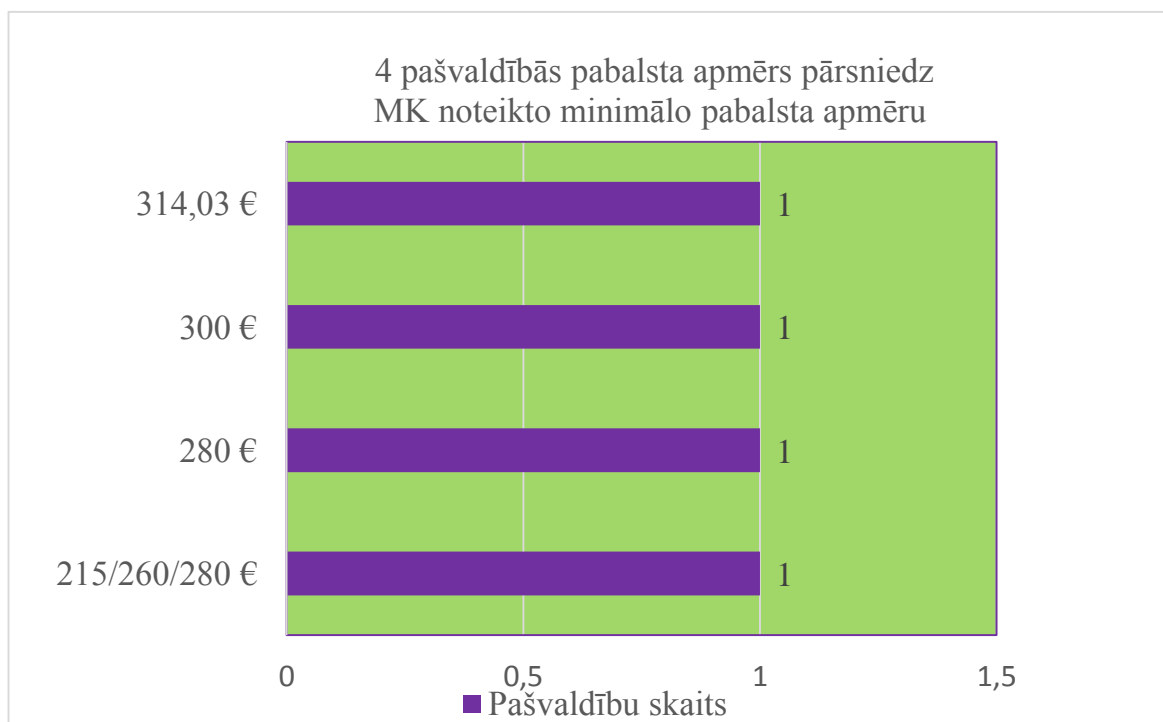
No šīm 28 pašvaldībām, kuras izmaksā pabalstu virs Ministru kabineta noteiktā minimālā apmēra, 16 pašvaldības pabalsta apmēru palielinājušas nenozīmīgi, proti, pāris *euro* robežās, lai noapaļotu izmaksājamo summu līdz 129-130 *euro*. No pārējām 12 pašvaldībām pabalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai vislielākajā apmērā - 314,03 *euro* izmaksā Apes novada pašvaldība. Naukšēnu novada pašvaldība izmaksā pabalstu 256,12 *euro* apmērā, Rugāju novadā pabalsta apmērs ir 213,44 *euro* un Stopiņu novada pašvaldība pabalstu noteica 214 *euro* apmērā. Stopiņu novads pēc savas iniciatīvas ieviesis vēl vienu pabalstu jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās – pašvaldības pabalsts ārpusģimenes aprūpes beidzoties un tas ir 214 *euro*.

Pašvaldības, kuras pabalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai maksā, pārsniedzot minimālo pabalsta apmēru

No 119 pašvaldībām tikai 4 pašvaldības pabalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai jauniešiem ar invaliditāti kopš bērnības izmaksā, pārsniedzot Ministru kabineta noteikto minimālo apmēru, kas ir 213,44 *euro*. Apes novadā pabalsts jauniešiem ar invaliditāti nav speciāli izdalīts, tas ir 314,03 *euro* un tas tiek maksāts ikvienam jauniešim, kuram beigusies ārpusģimenes aprūpe. Pabalstu 300 *euro* apmērā izmaksā Jūrmalas pilsētas pašvaldība un 280 *euro* maksā Siguldas novads. Tukuma novada pašvaldība ir vienīgā pašvaldība, kas pabalstu jauniešiem ar invaliditāti kopš bērnības noteica diferencēti, aptverot visas trīs invaliditātes grupas.

Pabalsts patstāvīgas dzīves uzsākšanai jauniešiem ar invaliditāti kopš bērnības

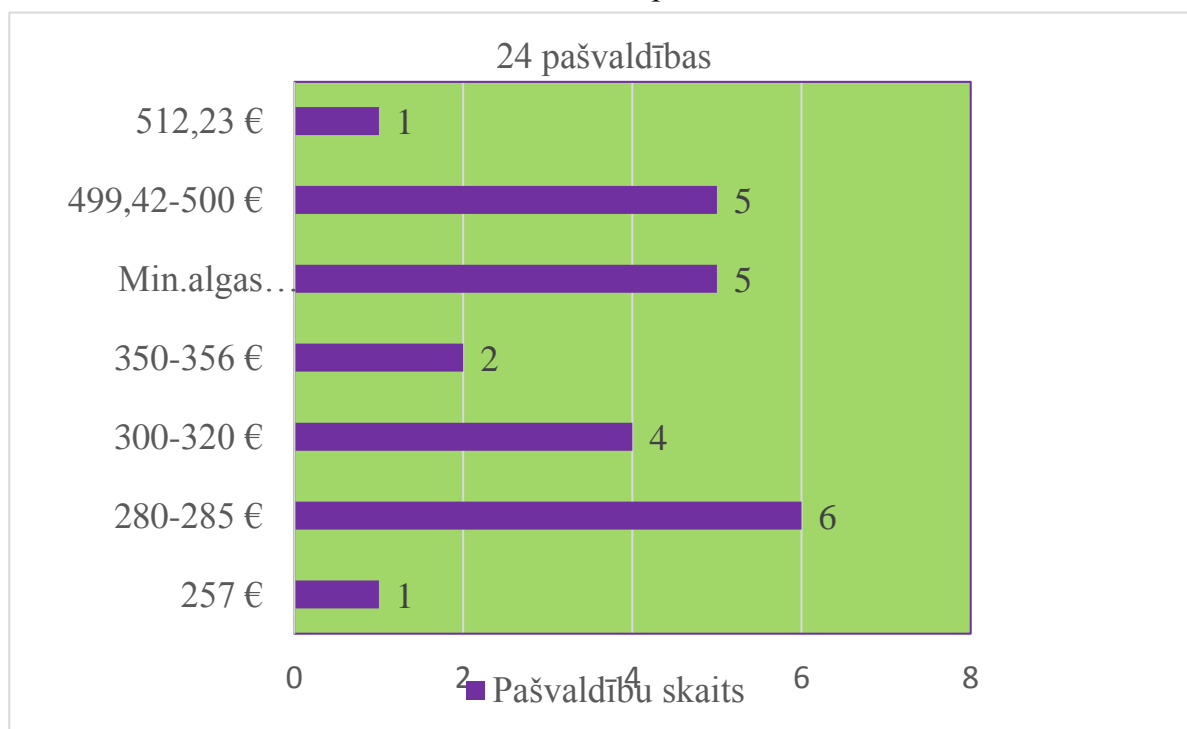
[1.2] Pabalsts sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra iegādei

Otrs obligātais pabalsts, kuru pašvaldība izmaksā jauniešiem, ir vienreizējs pabalsts sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra iegādei. Ministru kabineta 2005. gada 15. novembra noteikumu Nr. 857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” 30. punkts nosaka, ka minētā pabalsta apmērs nedrīkst būt mazāks par 249,71 *euro*. Vienlaikus šis punkts nosaka, ka tā ir puse no summas, kas nepieciešama, lai aprīkotu mājokli ar nepieciešamo sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra minimumu patstāvīgas dzīves uzsākšanai. Noteikumos nekas nav minēts par to, kas maksā otru pusi, lai jauniešiem varētu aprīkot mājokli ar nepieciešamo priekšmetu minimumu.

Ministru kabineta 2005. gada 15. novembra noteikumu Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” 5. pielikumā ir sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra saraksts, jo pabalstu drīkst izmaksāt naudā vai arī izsniegt priekšmetu veidā. Atbilstoši sarakstam, lai aprīkotu mājokli ar nepieciešamo priekšmetu minimumu, nepieciešama viena gulta, krēsls, galds, skapis, katls, panna, plīts, bļoda, krūze, sega, spilvens un dvielis, kā arī divi šķīvji, divas karotes, divas dakšiņas, divi naži, divi palagi, divas spilvendrānas un segas pārvalki. Minēto sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra kopējā summa pēc saraksta sastāda 499,72 *euro*, taču jāatzīmē, ka saraksts tika veidots, ņemot vērā tirgus cenas noteikumu izstrādes brīdī 2005. gadā un tās pašlaik neatbilst faktiskajām izmaksām.

No 119 pašvaldībām 95 pašvaldības pabalstu sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra iegādei izmaksā Ministru kabineta noteiktajā minimālajā apmērā - 249,71 *euro* un 24 pašvaldības pabalstu maksā lielākā apmērā. Praksē pabalsts pārsvarā tiek izmaksāts naudā.

Pašvaldības, kuras pabalstu sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra iegādei maksā virs minimālā apmēra

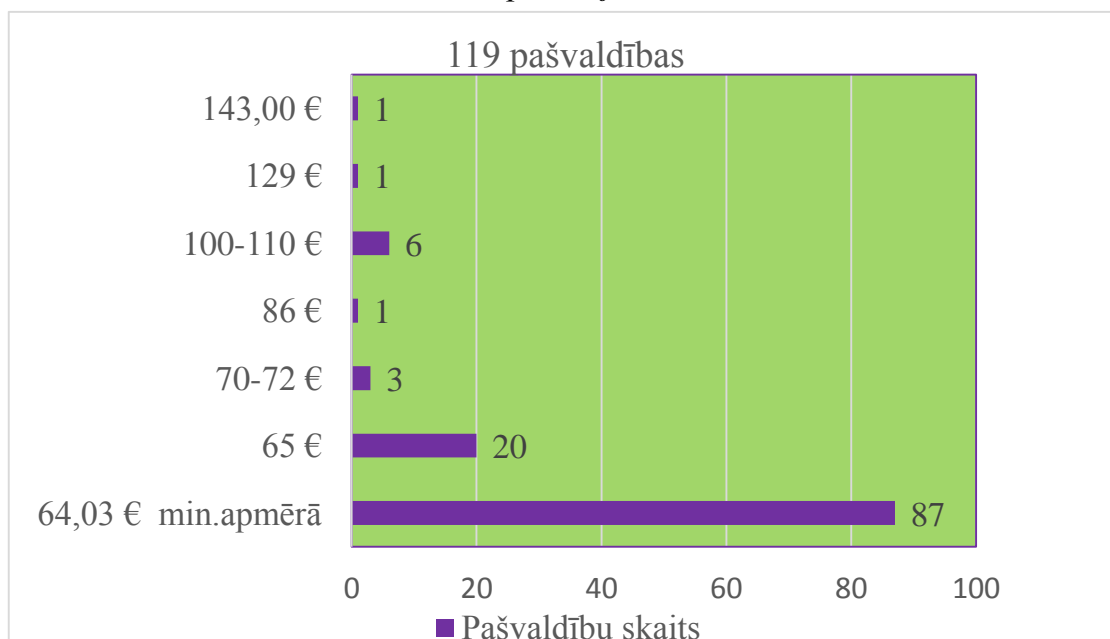

Pabalstu sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra iegādei vislielākajā apmērā - 512,23 *euro* izmaksā Liepājas pilsētas pašvaldība. Pabalstu 500 *euro* apmērā maksā četras pašvaldības: Beverīnas novads, Engures novads, Lubānas novads un Ventspils novads. Pabalstu 499,42 *euro* apmērā, kas atbilst pilnai Ministru kabineta noteikumu 5. pielikumā norādītajai summai, izmaksā Saldus novada pašvaldība. Vēl 5 pašvaldības – Baldones novada pašvaldība, Balvu novada pašvaldība, Carnikavas novada pašvaldība, Viļakas novada pašvaldība un Rucavas novada pašvaldība, pabalstu izmaksā valstī noteiktajā minimālās darba algas apmērā, kas ir 430 *euro*.

[1.3] Pabalsts ikmēneša izdevumiem

Saskaņā ar Ministru kabineta 2005. gada 15. novembra noteikumu Nr. 857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” 31. punktu jauniešiem, kurš pēc pilngadības sasniegšanas turpina iegūt izglītību vispārējās vai profesionālās izglītības iestādē un sekmīgi apgūst izglītības programmu, pašvaldība izmaksā pabalstu ikmēneša izdevumiem, kas nav mazāks par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru. Tiesības saņemt pabalstu ikmēneša izdevumiem ir arī pilngadību sasniegušajam jauniešiem, kurš studē augstskolā vai koledžā un sekmīgi apgūst studiju programmu. Pabalstu neizmaksā studiju pārtraukuma laikā. Abos gadījumos pabalsta apmērs nav mazāks par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru. Pašvaldībai ir pienākums ne retāk kā divas reizes gadā pieprasīt informāciju no izglītības iestādes, augstskolas vai koledžas par to, ka jauniešis turpina sekmīgi apgūt izglītības programmu vai studiju programmu.

Pabalsta ikmēneša izdevumiem apmērs jauniešiem, kuram nav invaliditātes

Pabalstu ikmēneša izdevumiem viena valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā maksā 87 pašvaldības. 20 pašvaldības minimālo pabalsta apmēru 64,03 *euro* noapaļoja līdz pilniem 65 *euro*. Atsevišķas pašvaldības pabalstu noteica, piemērojot procentuālo likmi valstī noteiktajai minimālajai mēneša darba algai: Balvu novada pašvaldība noteica pabalstu 25 % apmērā no minimālās mēneša darba algas, kas ir 107,50 *euro* un Baldones novada pašvaldība – 30%, kas ir 129 *euro*. Pabalstu 143 *euro* mēnesī izmaksā Smiltenes novada pašvaldība. Pabalstu jauniešiem, kuri mācās vispārējā vai profesionālajā izglītības iestādē, un pabalstu jauniešiem, kuri turpina izglītību augstskolā vai koledžā, pašvaldības maksā vienādā apmērā.

Tāpat kā pabalsts patstāvīgas dzīves uzsākšanai, pabalsts ikmēneša izdevumiem jauniešiem ar invaliditāti kopš bērnības izmaksājams lielākā apmērā, ņemot vērā pabalsta valsts sociālā nodrošinājumam apmēru, kas ir atšķirīgs katrai invaliditātes grupai: personai ar III invaliditātes grupu kopš bērnības tas ir 106,72 *euro*, personai ar II invaliditātes grupu kopš bērnības – 128,06 *euro*; personai ar I invaliditātes grupu kopš bērnības – 138,74 *euro*. Apkopojot pašvaldību atbildes, secināms, ka praksē ne visās pašvaldībās tiek ievērots šis princips.

Tikai 6 pašvaldībās pabalsts ikmēneša izdevumiem jauniešiem ar invaliditāti kopš bērnības tiek maksāts tādā apmērā, lai varētu aptvert visas invaliditātes grupas. Pabalstu 143 *euro* apmērā maksā Smiltenes novada pašvaldība, 140 *euro* apmērā – Dobeles novads un Rojas novads. Tukuma novads, Priekules novads un Beverīnas novads noteica pabalstu lielākā apmērā diferencēti, katrai invaliditātes grupai dažādā apmērā: jauniešiem ar III invaliditātes grupu – 110 *euro*, jauniešiem ar II invaliditātes grupu – 130 *euro* un jauniešiem ar I invaliditātes grupu – 140 *euro*.

[1.4] Psihosociālais un papildu atbalsts jauniešiem pašvaldībās

Saskaņā ar Ministru kabineta 2005. gada 15. novembra noteikumu Nr. 857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” 32. punktu pašvaldībai, kura pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi, sniedzot psihosociālo un materiālo atbalstu, ir jāveic pasākumi jaunieša integrēšanai sabiedrībā. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 12. panta sestā daļa nosaka, ka

pašvaldības sociālajam dienestam vismaz 2 gadus ir jāstrādā ar jauniešu pēc viņa patstāvīgas dzīves uzsākšanas.

Atbildot uz jautājumu, kā pašvaldība nodrošina psihosociālo atbalstu, vairums pašvaldību informēja par sociālā darbinieka konsultācijām un psihologa konsultācijām, kas tiek nodrošinātas pēc vajadzības. Atsevišķas pašvaldības norādīja, ka psihosociālo atbalstu sniedz pirms jauniešu sasniedz pilngadību, novērtējot viņa sociālos, emocionālos un materiālos resursus, kā arī spēju patstāvīgi plānot dzīvi. Tiek pārrunāti izglītības, darba jautājumi un atbalsta iespējas. Šāda prakse ļauj jauniešiem iepazīties ar atbalsta personu – sociālo darbinieku savlaicīgi, negaidot krīzes situāciju.

Patstāvīgas dzīves uzsākšanas laikā sociālais darbinieks, novērtējot jauniešu vajadzības, piesaista ārējos un iekšējos resursus dažādu jautājumu risināšanai. Atsevišķas pašvaldības strādā ar jauniešiem līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai, piemēram, Rīgā. Pakalpojumu klāsts, kas pieejams jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās, arī jauniešiem ar invaliditāti, pašvaldībās nav vienāds un ir ļoti atšķirīgs. Visbiežāk atsevišķi šai mērķgrupai atbalsta veidi nav izdalīti un pašvaldība izmanto pakalpojumus, kas noteiktos apstākļos ir pieejami ikvienam pašvaldības iedzīvotājam. Piemēram, ģimenes asistents, sociālā rehabilitācija, izglītojošās nodarbības jaunajām māmiņām, veselības veicināšanas speciālista konsultācijas utt. Savukārt pašvaldību atbildēs par papildu atbalstu jauniešiem ar invaliditāti tika minēti tādi pakalpojumi, kā dienas aprūpes centra pakalpojumi, aprūpe mājās, grupu dzīvokļa pakalpojums, mājokļa vides pielāgošana, iespēja piedalīties pasākumos utt.

Papildu materiālais atbalsts jauniešiem tiek sniegts pārsvarā sociālās palīdzības ietvaros, kā ikvienai trūcīgai vai maznodrošinātai personai. Visbiežāk jaunieši pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās atbilst trūcīgas vai maznodrošinātas personas statusam, jo, novērtējot viņu ienākumus un materiālo stāvokli, iepriekš izmaksātie sociālās palīdzības pabalsti un sociālās garantijas bārenim un bez vecāku gādības palikušam bērnam pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās nav uzskatāmi par ienākumiem saskaņā ar Ministru kabineta 2010. gada 30. marta noteikumu Nr.299 "Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu" 14. punktu. Ļoti maz pašvaldību informēja par papildu materiālā atbalsta veidiem konkrēti šai mērķgrupai. Papildu materiālo atbalstu pēc savas iniciatīvas ieviesa un sniedz Stopiņu novada pašvaldība, izmaksājot pabalstu beidzoties ārpusģimenes aprūpei 214 *euro* apmērā. Balvu novada pašvaldība piešķir vienu reizi gadā pabalstu veselības aprūpei - 120 *euro*, Olaines novada pašvaldība jauniešiem, kurš mācās dienas apmācības izglītības iestādē izmaksā reizi gadā pabalstu apģērba iegādei 75 *euro*. Pabalstu bērna integrēšanai sabiedrībā vai sociālās rehabilitācijas pakalpojumu apmaksai izmaksā Talsu novada pašvaldība - līdz 300 *euro* gadā, Stopiņu novada pašvaldība – 200 *euro* gadā un Priekuļu novada pašvaldība – līdz 300 *euro* gadā. Dažas pašvaldības ir noteikušas atbalstu mācību piederumu iegādei - Cēsu novada pašvaldība, Balvu novads.

Tiesībsarga ieskatā ļoti svarīgi ir nodrošināt jauniešiem arī iespēju saņemt bezmaksas juridisko palīdzību dažādu juridisko jautājumu kārtošanai. Lai jaunieši varētu veiksmīgi savas tiesības īstenot, jauniešiem ir jāzina, kādas viņam ir tiesības, kurās iestādēs vērsties, lai saņemtu palīdzību vai risinātu dažādus jautājumus, kā noformēt iesniegumu, kā noslēgt īres līgumu un kādus nosacījumus tajā ietvert, kā sastādīt prasības pieteikumu tiesai utt. Lai risinātu jautājumus, kas saistīti ar invaliditātes dokumentu noformēšanu, invaliditātes pensijas un sociālās palīdzības pieprasīšanu, arī ir nepieciešamas zināšanas. Pēc pilngadības sasniegšanas jauniešiem visi šie jautājumi

jārisina pašam, un visbiežāk tas dzīvē sagādā lielas grūtības. Tāpēc viens no jautājumiem pašvaldībām bija uzdots par juridiskās palīdzības pieejamību.

No 119 pašvaldībām 76 pašvaldībās bezmaksas juridiskā palīdzība jauniešiem ir pieejama. Ņemot vērā, ka jautājums tika uzdots tikai par jurista pieejamību, no saņemtās informācijas nebija iespējams noskaidrot, vai jurists pašvaldībās sniedz tikai konsultācijas vai palīdz arī sastādīt dokumentus. 32 pašvaldības bezmaksas juridisko palīdzību nenodrošina. 11 pašvaldības sniedza citu atbildi, piemēram, jurista konsultācijas pašvaldībā ir iespējams saņemt tikai par jautājumiem, kas skar pašvaldības funkcijas, jurists palīdz noformēt iesniegumu valsts nodrošinātas juridiskās palīdzības saņemšanai, jurists sniedz tikai pirmreizējo konsultāciju par iestādi, kur vērsties, lai risinātu jautājumu.

[1.5] Palīdzība dzīvokļa jautājumu risināšanā

Mājoklis ir viena no cilvēka pamatvajadzībām, bez kuras ir apgrūtināta citu pamatvajadzību apmierināšana. Tieši tādēļ jauniešiem, uzsākot patstāvīgu dzīvi pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās, ir ārkārtīgi svarīgi saņemt pienācīgu palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā. Saskaņā ar likumu "Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā" palīdzību sniedz tā pašvaldība, kuras bāriņtiesa lēmusi par ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanu. Minētā likuma 14. panta otrā daļa nosaka, ka aizbildnim, bāriņtiesai, ja bērns ir ievietots audžuģimenē, vai ārpusģimenes aprūpes iestādei ir pienākums paziņot pašvaldības sociālajam dienestam par to, ka bērnam pēc pilngadības sasniegšanas būs nepieciešama palīdzība dzīvokļa jautājumu risināšanā. Šis paziņojums nosūtāms ne vēlāk kā sešus mēnešus pirms tam, kad beidzas bērna ārpusģimenes aprūpe. Normas mērķis ir nodrošināt pašvaldībai iespēju savlaicīgi saņemt informāciju par bērnu, kuram būs nepieciešams atbalsts mājokļa jautājuma risināšanā, lai šo palīdzību varēt sniegt tiklīdz jauniešis uzsāk patstāvīgu dzīvi.

Likums paredz divas iespējas, kā jauniešiem var risināt mājokļa jautājumu: jauniešiem pēc pilngadības sasniegšanas var lūgt pašvaldību izīrēt viņam dzīvojamo telpu vai pieteikties dzīvokļa pabalstam un patstāvīgi atrast savām vēlmēm un iespējām atbilstošu dzīvojamo telpu īrēšanai jebkurā administratīvajā teritorijā Latvijā. Ja jauniešiem izvēlas dzīvokļa pabalstu, to pašvaldība izmaksā līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai, neizvērtējot jaunieša ienākumus. Dzīvokļa pabalsts tika ieviests kā alternatīvs palīdzības veids 2015. gada 1. janvārī un tas var būt par risinājumu tiem jauniešiem, kuri savu turpmāko dzīvi nevēlas saistīt ar dzimto pašvaldību tādēļ, piemēram, ka jauniešiem ārpusģimenes aprūpe tika nodrošināta citā pašvaldībā un tur viņš iedzīvojās, izveidoja sociālos kontaktus. Dzīvokļa pabalsta apmēru nosaka pašvaldība saistošajos noteikumos.

Saskaņā ar likumu "Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā" jauniešiem nav tiesīgs saņemt abus palīdzības veidus vienlaikus. Tomēr, ja pašvaldība nevar nodrošināt uzreiz ar dzīvojamo telpu, jauniešiem ir tiesības saņemt dzīvokļa pabalstu citas dzīvojamās telpas īrēšanai uz laiku līdz brīdim, kad pašvaldība izīrēs dzīvojamo telpu palīdzības ietvaros.

[1.5.1] Pašvaldības dzīvojamās telpas izīrēšana

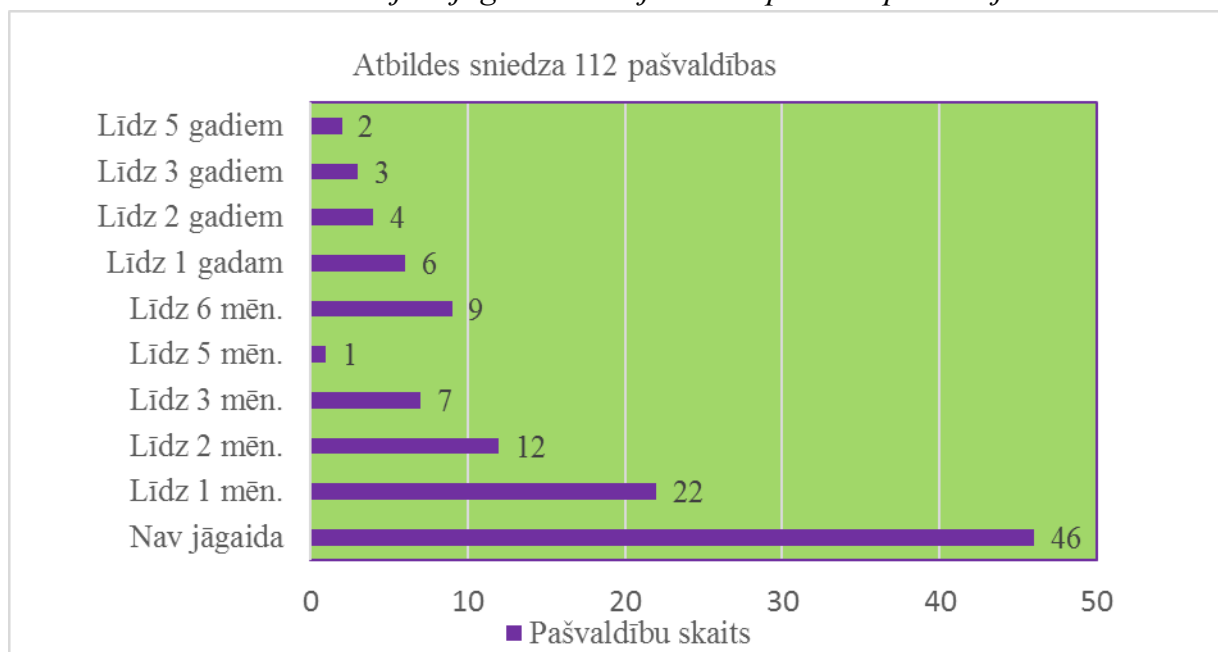
Saskaņā ar aptaujas rezultātiem par dzīvojamā fonda pieejamību pašvaldībās un spēju nodrošināt jauniešiem ar mājokli uzreiz pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās 75 pašvaldības norādīja, ka dzīvojamais fonds ir pietiekams. 39 pašvaldības informēja, ka dzīvojamais fonds nav pietiekams un 5 pašvaldībās dzīvojamais fonds ir mainīgā stāvoklī atkarībā no pieprasījuma. Pašvaldības norādīja, ka lielākais pieprasījums ir pēc

dzīvojamām telpām, kuras atrodas tuvu novada centram, pilsētā vai apdzīvojamā vietā ar labi attīstītu infrastruktūru.

Uz jautājumu par to, cik vidēji ir jāgaida dzīvojamās telpas īres piedāvājums, tika saņemtas 112 atbildes. Visilgākais gaidīšanas laiks, lai saņemtu dzīvojamās telpas piedāvājumu, ir Rīgas pilsētas pašvaldībā un Rēzeknes novada pašvaldībā – šajās pašvaldības jauniešiem jāgaida dzīvojamās telpas piedāvājums līdz 5 gadiem. Krāslavas novadā, Ropažu novadā un Salacgrīvas novadā gaidīšanas laiks ir līdz 3 gadiem. 2 gadus ir nepieciešams gaidīt, lai saņemtu dzīvojamās telpas īres piedāvājumu Jūrmalā, Dundagas novadā, Ludzas novadā un Riebiņu novadā. 46 pašvaldībās nav jāgaida vispār un jauniešiem dzīvojamā telpa var tikt izīrēta uzreiz, tiklīdz beidzas ārpusģimenes aprūpe un saņemts jaunieša iesniegums.

Cik vidēji ir jāgaida dzīvojamās telpas īres piedāvājums?

[1.5.2] Pašvaldību dzīvojamo telpu stāvoklis

Likuma “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 16. pants nosaka, ka ikvienai dzīvojamai telpai, kas tiek izīrēta palīdzības ietvaros, jābūt dzīvošanai derīgai. Proti, dzīvojamai telpai ir jābūt apgaismojamai, apkurināmai telpai, kas piemērota cilvēka ilglaicīgam patvērumam un sadzīves priekšmetu izvietojšanai un tai jāatbilst Ministru kabineta noteikumos paredzētajām būvniecības un higiēnas prasībām.

Ar kritēriju “apgaismojama” ir saprotama iespēja dzīvojamā telpā lietot elektroenerģiju, ar kritēriju “apkurināma” – iespēja telpu apsildīt, izmantojot dzīvojamās mājas centralizēto siltumapgādes sistēmu vai krāsns apkuri dzīvojamā telpā. Savukārt ar kritēriju “piemērots cilvēka ilglaicīgam patvērumam un sadzīves priekšmetu izvietojšanai” ir saprotama dzīvojamās telpas atbilstība tam, lai persona būtu pasargāta pret aukstumu, mitrumu, karstumu, lietu, vēju vai citiem draudiem tās veselībai, kā arī riskiem, kas saistīti ar neapmierinošu telpu stāvokli, vienlaikus garantējot personas fizisko drošību.

Latvijas Republikā jau ilgu laiku atsevišķi noteikumi, kas reglamentētu būvniecības un higiēnas prasības dzīvojamās telpās, nav izdoti, līdz ar to katra pašvaldība šīs prasības interpretē pēc sava ieskata.

No 11 pašvaldībām, kuras izlases kārtībā tika apmeklētas, lai apskatītu brīvās neizīrētās dzīvojamās telpas, tikai 6 pašvaldībās šāda iespēja tika nodrošināta. Pārējās pašvaldībās šādu brīvo telpu nebija vai arī tās saskaņā ar pašvaldību sniegto informāciju atradās sliktā tehniskajā stāvoklī, līdz ar to nebija izīrējamās palīdzības ietvaros. Veicot pašvaldību brīvo neizīrēto dzīvojamo telpu apskati, konstatēts, ka to tehniskais stāvoklis ir ļoti atšķirīgs: jauniešiem tiek piedāvāti gan labiekārtoti dzīvokļi, gan dzīvojamās telpas bez ērtībām (piemēram, ar koplietošanas sauso tualeti ārā, ūdeni akā, krāsns apkuri). Dažas dzīvojamās telpas bija izremontētas, bet dažās dzīvojamās telpās bija jāveic kosmētiskais vai pat kapitālais remonts. Vairākās dzīvojamās telpās atradās iepriekšējā īrnieka personīgās mantas.

Virtuves telpa

*Smiltenes novads, Grundzāles pagasts,
Skolas iela 5-3*

*Daugavpils novads, Naujenes pagasts,
Lociki, Vienības iela 5*

Jēkabpils novads, Ābeļu pagasts

Talsi, 1905. gada iela 13-35

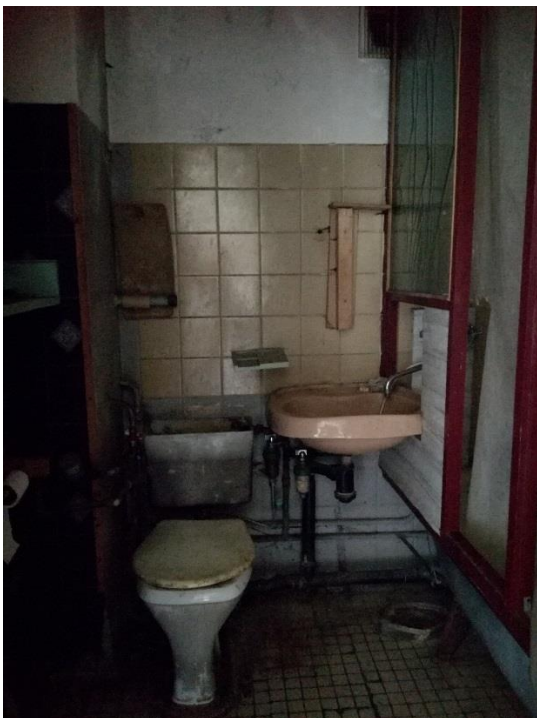

Aizkraukle, Lāčplēša iela 15-20

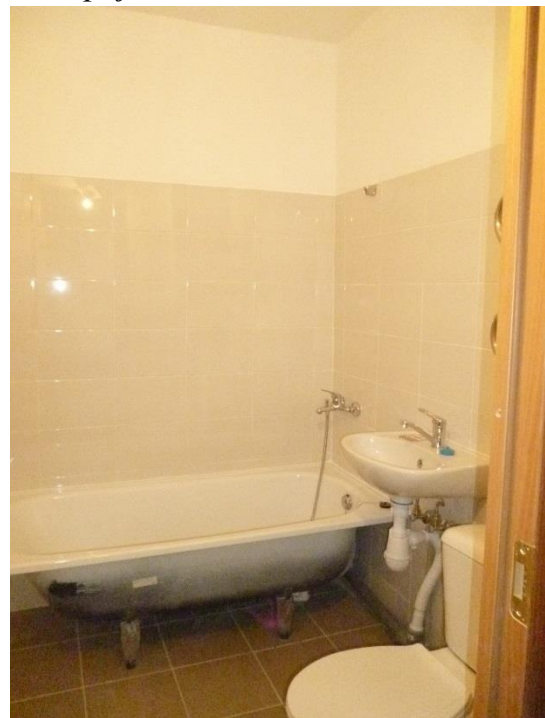
Labierīcības

Liepāja, Aizteres iela 34-49

Jēkabpils novads, Ābeļu pagasts

Liepāja, Lēņu iela 3

Talsi, 1905. gada iela 13-35

*Smiltenes novads, Grundzāles pagasts,
Skolas iela 5-3*

Dzīvojamā istaba

Jēkabpils novads, Ābeļu pagasts

*Daugavpils novads, Naujenes pagasts,
Lociki, Vienības iela 5*

*Smiltenes novads, Grundzāles pagasts,
Skolas iela 5-3*

*Smiltenes novads, Grundzāles pagasts
Skolas iela 5-3*

Aizkraukle, Lāčplēša iela 15-20

*Talsi, sociālā dzīvojamā māja
"Saulstari" - 9*

Aptaujā par izīrējamo dzīvojamo telpu tehnisko stāvokli 74 pašvaldības atzīmēja, ka dzīvojamās telpās, kuras pašvaldības piedāvā īrēšanai palīdzības reģistrā reģistrētajām personām, nepieciešams veikt kosmētisko vai kapitālo remontu. 44 pašvaldības norādīja, ka dzīvojamās telpās jauniešiem remontu veikt nav nepieciešams, jo tās tiek izīrētas labā stāvoklī vai arī pēc jau veiktā remonta. No visām 119 pašvaldībām viena pašvaldība (Vārkavas novada pašvaldība) norādīja, ka tādi gadījumi, kad jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās, ir jārisina dzīvokļa jautājums, pašvaldībā vēl nav bijuši.

Tiesībsarga ieskatā ir jāņem vērā, ka pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās jaunieši bieži saskaras ar finanšu resursu tūkumu un nepieciešamību saņemt sociālo palīdzību. Līdz ar to no viņiem nevar prasīt personīgo līdzekļu ieguldījumu, lai pašvaldības piedāvāto dzīvojamo telpu padarītu par dzīvošanai derīgu.

Ņemot vērā, ka praksē dzīvojamās telpas tiek izīrētas dažādā stāvoklī, pašvaldībām tika jautāts par palīdzības sniegšanu jauniešiem dzīvojamās telpas remontēšanā un labiekārtošanā. No 119 pašvaldībām 49 pašvaldības atbildēja, ka iespēju robežās palīdzību sniedz. Daļa no šīm pašvaldībām norādīja, ka ar nevalstisko organizāciju un iedzīvotāju palīdzību cenšas apgādāt jauniešus ar mēbelēm un sadzīves priekšmetiem. Palīdzība tiek sniegta arī, piešķirot pabalstu dzīvojamās telpas remontam, celtniecības materiālu vai sadzīves priekšmetu iegādei. Piemēram, Kokneses novada pašvaldībā dzīvokļa remontam iespējams saņemt pabalstu 215 euro apmērā, Liepājas

pilsētas pašvaldība apmaksā jauniešiem būvmateriālu iegādi 142,29 *euro* apmērā, Daugavpils pilsētas pašvaldība remontam piešķir naudas līdzekļus 285 *euro* apmērā. Grobiņas novada pašvaldībā pabalstu dzīvokļa remontam var pieprasīt ikviens persona, tas ir līdz 2000 *euro*, ja dzīvoklis ir ļoti sliktā stāvoklī, vai 1200 *euro* inženierkomunikāciju remontam vai remontam. Savukārt Ventspils novada pašvaldība daļēji atlīdzina izdevumus par logu un durvju nomaiņu.

Daļa pašvaldību, kurās papildu palīdzību dzīvojamās telpas remontēšanā un labiekārtošanā nesniedz, paskaidroja, ka palīdzības sniegšana nav nepieciešama, jo dzīvojamā telpā pirms izīrēšanas jau ir veikts remonts.

[1.5.3] Dzīvokļa pabalsts

Saskaņā ar likuma “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 25.² pantu dzīvokļa pabalsta apmēru nosaka pašvaldība saistošajos noteikumos un tas ir paredzēts, lai segtu:

- izdevumus par dzīvojamās telpas lietošanu (īres maksa, nepieciešamie izdevumi par obligāti veicamajām pārvaldīšanas darbībām);
- izdevumus par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvojamās telpas lietošanu (siltumenerģija apkures un karstā ūdens nodrošināšanai, elektroenerģija, patērētais ūdens, dabasgāze, kanalizācijas vai asenizācijas nodrošināšana, sadzīves atkritumu apsaimniekošana), ja tie nav ietverti īres maksā vai nepieciešamajos izdevumos par obligāti veicamajām pārvaldīšanas darbībām.

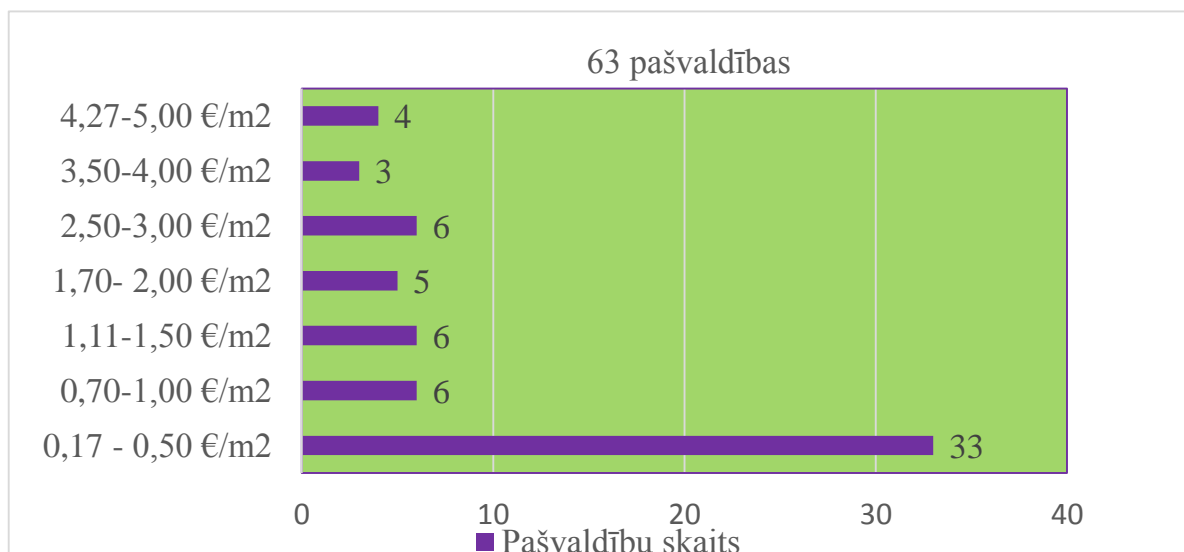
Dzīvokļa pabalstu pašvaldība izmaksā līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai, neizvērtējot jaunieša ienākumus. Ar dzīvokļa pabalsta palīdzību jauniešiem ir iespēja patstāvīgi atrast savām vajadzībām atbilstošu dzīvojamo telpu īrēšanai jebkurā administratīvajā teritorijā Latvijā.

Lai arī dzīvokļa pabalsts kā alternatīvs palīdzības veids tika ieviests no 2015. gada 1. janvāra, aptaujas rezultātā tika noskaidrots, ka joprojām 10 pašvaldībās regulējuma par pabalsta apmēru un izmaksas kārtību nav. Uz aptaujas brīdi saistošie noteikumi nebija izstrādāti Brocēnu novada pašvaldībā, Ciblas novada pašvaldībā, Inčukalna novada pašvaldībā, Jaunjelgavas novada pašvaldībā, Jelgavas novada pašvaldībā, Krāslavas novada pašvaldībā, Lubānas novada pašvaldībā, Sējas novada pašvaldībā, Vaiņodes novada pašvaldībā un Vecpiebalgas novada pašvaldībā.

63 pašvaldības atbildēs informēja par dzīvokļa pabalsta aprēķināšanai noteiktajiem normatīviem. Savukārt 46 pašvaldības atbildēs norādīja dzīvokļa pabalsta kopējo maksimālo apmēru.

63 pašvaldības, kuras noteica izdevumu normatīvus dzīvokļa pabalsta aprēķināšanai, konkrēti noteica arī, kādā apmērā pašvaldība sedz izdevumus par dzīvojamās telpas lietošanu (īres maksa, nepieciešamie izdevumi par obligāti veicamajām pārvaldīšanas darbībām). 33 pašvaldībās ikmēneša izdevumi par 1 m² īri un obligāti veicamajām pārvaldīšanas darbībām noteikti 0,17 -0,50 *euro* diapazonā. Izdevumus 5 *euro* apmērā par 1 m² mēnesī sedz Ādažu novada pašvaldība un Ogres novada pašvaldība, bet 4,27 *euro* par 1 m² maksā Rīgas pilsētas pašvaldība un Mārupes novada pašvaldība. Salaspils novada pašvaldība sedz 4 *euro* par 1 m², Jūrmalas pilsētas pašvaldība – 3,70 *euro* un Siguldas novada pašvaldība – 3,50 *euro*.

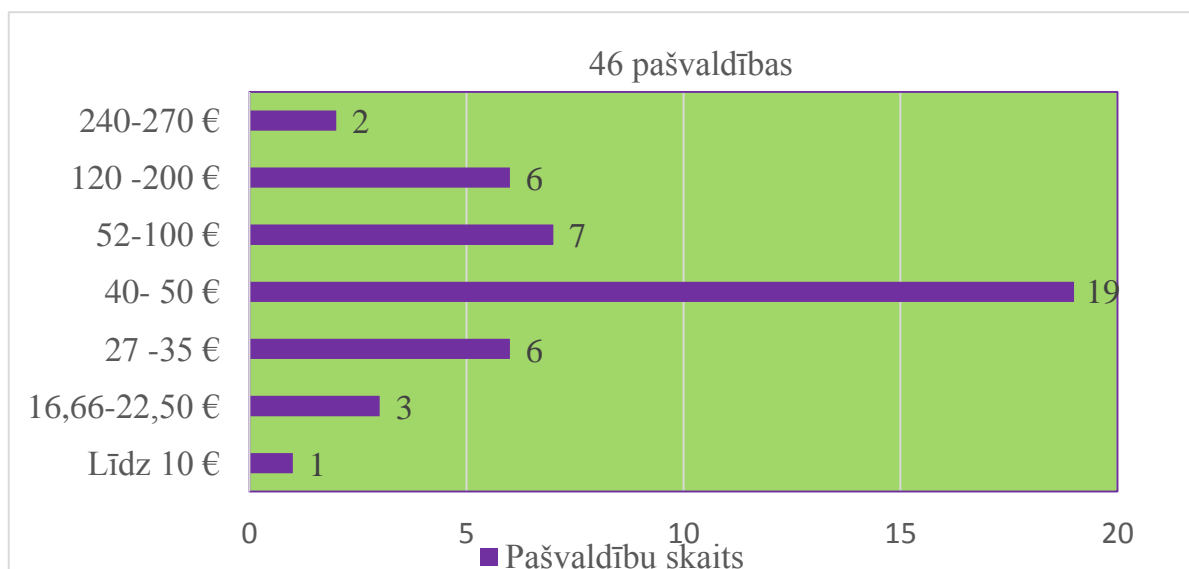
Izdevumi par dzīvojamās telpas lietošanu mēnesī

Nosakot izdevumu segšanas normatīvus par dzīvojamās telpas lietošanu un pakalpojumiem, novērots, ka pašvaldībās nav vienotas pieejas. Pašvaldībās atšķiras gan apmaksājamo pakalpojumu saturs, gan to daudzums, gan izmaksas par pakalpojuma vienību.

No 46 pašvaldībām, kuras atbildēs norādījušas tikai dzīvokļa pabalsta kopējo summu, vislielāko pabalstu maksā Iecavas novads – 270 *euro* apmērā mēnesī un Carnikavas novads – 240 *euro* apmērā mēnesī. Saulkrastu novada pašvaldība un Stopiņu novada pašvaldība pabalstu izmaksā 200 *euro* apmērā mēnesī. Savukārt Raunas novada pašvaldība dzīvokļa pabalsta apmēru noteikusi 100 *euro* apmērā gadā, kas vidēji mēnesī sastāda 8,33 *euro* un ir paredzēts gan dzīvojamās telpas lietošanas izdevumu segšanai, gan, lai apmaksātu saņemtos pakalpojumus, kas saistīti ar dzīvojamās telpas lietošanu.

Dzīvokļa pabalsta kopējais maksimālais apmērs mēnesī

Tiesībsargs atzīst, ka izdevumi par dzīvojamās telpas lietošanu nav vienādi visā Latvijas administratīvajā teritorijā – Latvijas lielajās pilsētās tie ir augstāki, turpretim mazāk apdzīvotajos un attīstītajos reģionos izmaksas var būt zemas. Tomēr, vērtējot pašvaldību noteiktos normatīvus un izmaksājamās dzīvokļa pabalsta apmērus, secināms, ka visbiežāk tie nav pietiekami, lai segtu faktiskās izmaksas. Tas nozīmē, ka praksē jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās var rasties grūtības atrast piemērotu dzīvojamo telpu un ievērojama daļa izdevumu par dzīvokļa lietošanu viņiem jāsedz patstāvīgi.

Jāatzīmē, ka daudzi bāreņi un bez vecāku gādības palikušie bērni pēc pilngadības sasniegšanas un ārpusģimenes aprūpes beigšanās objektīvu iemeslu dēļ nespēj uzreiz paši sevi apgādāt, jo turpina mācīties klātienē vispārējās izglītības iestādēs un profesionālajās izglītības iestādēs, līdz ar to viņiem ir nepieciešams valsts un pašvaldības atbalsts, lai viņi varētu iegūt izglītību, apgūt profesiju, nevis novirzītu laiku un visus savus spēkus iztikas pelnīšanai un izdzīvošanas jautājuma risināšanai.

Papildus praksē grūtības dzīvokļa meklēšanā nereti sagādā arī izīrēja prasība samaksāt drošības naudu vai veikt īres maksas priekšapmaksu, pretējā gadījumā dzīvojamās telpas īres līguma noslēgšana nav iespējama. Savukārt dzīvokļa pabalsta izmaksa parasti notiek tikai pēc tam, kad jauniešis jau ir noslēdzis dzīvojamās telpas īres līgumu un to var uzrādīt pašvaldības sociālajam dienestam. Jāatzīmē, ka neviena pašvaldība risinājumu šajā situācijā jauniešiem nepiedāvā.

[2] Valsts atbalsta veidi jauniešiem

[2.1] Ģimenes valsts pabalsts

Tiesības saņemt ģimenes valsts pabalstu nosaka Valsts sociālo pabalstu likuma 6. pants. Ģimenes valsts pabalstu vispārējā kārtībā izmaksā personai par katru audzināmo bērnu, kas ir no viena gada vecuma līdz 15 gadiem. Ja bērns ir vecāks par 15 gadiem, mācās vispārējās izglītības vai profesionālās izglītības iestādē un nav stājies laulībā, pabalstu izmaksā līdz bērna 20 gadu vecuma sasniegšanai ar nosacījumu, ka bērns turpina mācīties, arī tad, ja saņem stipendiju, un nav stājies laulībā. Arī ārpusģimenes aprūpē bijušajam jauniešim pēc pilngadības sasniegšanas neatkarīgi no aprūpes formas, kurā atradās līdz pilngadībai, ir tiesības pašam saņemt ģimenes valsts pabalstu, ja viņš turpina mācīties vispārējās vai profesionālās izglītības iestādē, arī tad ja saņem stipendiju. Ģimenes valsts pabalstu izmaksā Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra, kamēr jauniešis apmeklē izglītības iestādi, bet ne ilgāk kā līdz dienai, kad viņš sasniedz 20 gadu vecumu vai stājies laulībā. Tāpat šis pabalsts tiek izmaksāts, ja jauniešis mācās ārvalsts izglītības iestādē, un iegūstamā izglītība pielīdzināma vispārējai vai profesionālajai izglītībai Latvijā. Ģimenes valsts pabalsta apmērs ir 11,38 *euro*.

[2.2] Atbalsts apgādnieka zaudējuma gadījumā

Gadījumā, ja jauniešis ir zaudējis savus vecākus (apgādniekus) vai vienu no vecākiem, un pēc pilngadības sasniegšanas turpina iegūt vispārējo, profesionālo vai augstāko izglītību (pilna laika klātienē), nav sasniedzis 24 gadu vecumu un nav stājies laulībā, šim jauniešim ir tiesības uz valsts atbalstu apgādnieka zaudējuma gadījumā. Šajā gadījumā ir iespējams saņemt vienu no trīs valsts atbalsta veidiem: 1) apgādnieka zaudējuma pensiju; 2) atlīdzību par apgādnieka zaudējumu vai 3) valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu. Atbalsta veids un apmērs ir atkarīgs no tā, kādos apstākļos apgādniekam iestājusies nāve – vai tas bija nelaimes gadījums darba vietā, vai nāve ir

iestājusies arodslimības rezultātā, vai apgādnieks bijis sociāli apdrošinātā persona un no citiem apstākļiem. Vienlaikus valsts ir noteikusi minimālo atbalsta apmēru apgādnieka zaudējuma gadījumā un saskaņā ar Ministru kabineta 2017. gada 21. marta noteikumiem Nr.156 „Noteikumi par apgādnieka zaudējuma pensijas, atlīdzības par apgādnieka zaudējumu un valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apgādnieka zaudējuma gadījumā minimālo apmēru un tā pārskatīšanas kārtību” tas ir 111 *euro*. Atbalsta izmaksu veic Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra.

[2.3] Valsts garantētie uzturlīdzekļi

Civillikuma 179. pants nosaka, ka vecāku pienākums ir samērā ar viņu spējām un mantas stāvokli uzturēt bērnu. Šis pienākums gulstas uz tēvu un māti līdz laikam, kad bērns pats var sevi apgādāt (...). Pienākums gādāt par bērna uzturēšanu neizbeidzas, ja bērns ir šķirts no ģimenes vai nedzīvo kopā ar vienu no vecākiem vai abiem vecākiem. No minētā secināms, ka arī ārpusģimenes aprūpē bijušā bērna pilngadības sasniegšana nav pamats vecāku atbrīvošanai no uztura došanas pienākuma, pilngadības sasniegšana negroza vecāku un bērnu ar dzimšanu radušās attiecības.

Uztura došanas pienākums ietver bērna nodrošināšanu ar ēdienu, apģērbu, mājokli un veselības aprūpi, bērna kopšanu un viņa izglītošanu un audzināšanu. Vecākiem uztura došanas pienākums pastāv līdz laikam, kamēr bērns pats spēj sevi apgādāt, un bērna uzturēšanai dodamo uzturlīdzekļu apjoms ir atkarīgs no bērna vecāku mantiskā stāvokļa.

Judikatūrā vairākkārtīgi ir nostiprināts princips, ka Civillikuma 179. pants interpretējams tā, ka bērns, kurš mācās vidējās vai augstākās mācību iestādes dienas nodaļā un nav vecāks par 24 gadiem, ir uzskatāms par nespējīgu sevi apgādāt, līdz ar to vecākiem ir pienākums uzturēt bērnu. Turpretī, ja bērns ir vecāks par 24 gadiem un turpina mācīties, tad pieņemams, ka bērns spēj sevi apgādāt un vecākiem vairs nav pienākums uzturēt bērnu.¹

Ja bērna izcelšanās no mātes un tēva ir noteikta un vecāki ir dzīvi, bet nepilda ar likumu noteikto uzturdošanas pienākumu, uzturlīdzekļus jauniešiem iespējams piedzīt tiesas ceļā, vēršoties ar prasības pieteikumu par uzturlīdzekļu piedziņu tiesā civilprocesuālajā kārtībā.

Jautājumu par uzturlīdzekļu saņemšanu var risināt arī administratīvā procesa ietvaros, vēršoties ar iesniegumu Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācijā. Saskaņā ar Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma 3. pantu līdzekļus no Uzturlīdzekļu garantiju fonda izmaksā, ja pilngadīga persona turpina iegūt pamatizglītību, vidējo izglītību, arodizglītību vai speciālo izglītību Latvijas Republikā, bet ne ilgāk kā līdz 21 gada vecuma sasniegšanai. Uzturlīdzekļu apmērs procentuāli atkarīgs no valstī noteiktās minimālās darba algas. Saskaņā ar Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma Pārejas noteikumiem uzturlīdzekļu apmērs 2018. gadā ir 27,5 % no minimālās darba algas, tas ir, 118,25 *euro* mēnesī; 2019. gadā – 28,5 % no minimālās darba algas, tas ir 122,55 *euro* mēnesī. Ja uzturlīdzekļi tiek pieprasīti no abiem vecākiem, uzturlīdzekļus izmaksā divkāršā apmērā.

[2.3] Atbalsts atkarībā no veselības stāvokļa un funkcionēšanas ierobežojumiem

Tāpat kā ikvienai pilngadību sasniegušajai personai, jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās ir tiesības saņemt arī citus valsts pabalstus atkarībā no veselības stāvokļa un funkcionēšanas ierobežojumiem. Piemēram, viens no tiem ir valsts atbalsts ar celiakiju slimam bērnam. Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma

¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2015. gada 7. janvāra spriedums lietā Nr. SKC-1478/2015.

13. panta pirmās daļas 8. punktu valsts turpina sniegt atbalstu ar celiakiju slimam jauniešiem arī pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas, ja jauniešs mācās vispārējās izglītības vai profesionālās izglītības iestādē un nav vecāks par 20 gadiem vai studē augstskolā dienas nodaļā (pilna laika klātienē) un nav vecāks par 24 gadiem. Atbalsta apmērs atbilst piemaksas pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invalīdu apmēram, kas pašlaik ir 106,72 *euro*.

[2.4] Apliecība sociālo garantiju nodrošināšanai

Saskaņā ar Ministru kabineta 2005. gada 15. novembra noteikumu Nr. 857 "Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās" 7.punktu pilngadību sasniegušajam jauniešim, kurš mācās kādā no Izglītības likumā noteiktajām izglītības pakāpēm (pamatizglītība, vidējā izglītība, augstākā izglītība) un saskaņā ar izglītības jomu regulējošajos normatīvajos aktos noteikto kārtību sekmīgi apgūst izglītības programmu, ir tiesības saņemt apliecību sociālo garantiju nodrošināšanai. Apliecības izgatavošanu pēc bāriņtiesas pieprasījuma nodrošina Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija. Apliecību pilngadību sasniegušajam jauniešim izsniedz katru gadu līdz attiecīgā mācību gada 1. oktobrim un tā nodrošina tiesības saņemt atvieglojumus, piemēram, braukšanas maksas atvieglojumus, muzeja, teātra ieejas biļetes maksas atvieglojumus u.c. Atvieglojumus nosaka normatīvie akti vai pakalpojuma sniedzējs.

[2.5] Atbalsts augstākās izglītības iegūšanai

Ārpusģimenes aprūpē bijušie jaunieši, kuri saskaņā ar noslēgto līgumu ar augstskolu studē par maksu un sekmīgi apgūst studiju programmu, līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai ir tiesīgi pretendēt uz kredītu ar 100% valsts galvojumu. Sniedzot galvojumu studentu kredītiem, valsts apstiprina, ka tā atmaksās banku izsniegtos kredītus 100% apmērā, ja students kredītu nespēs atmaksāt. Ar valsts galvojumu studentu kredīts ir izdevīgs, jo procentu likme izsniegtajam kredītam ir ne vairāk kā 5%.

Saskaņā ar Ministru kabineta 2001. gada 29. maija noteikumiem Nr. 220 "Kārtība, kādā tiek piešķirts, atmaksāts un dzēsts studiju kredīts un studējošā kredīts no kredītiestādes līdzekļiem ar valsts vārdā sniegtu galvojumu" ir divi kredītu veidi ar valsts galvojumu, kas pieejami studentiem - studiju un studējošā kredīts. Abus kredītus var saņemt gan studijām Latvijā, gan ārvalstīs.

Studiju kredīts ir paredzēts studiju maksas segšanai. To var saņemt pilna un nepilna laika studējošie. Kredīta apmērs nepārsniedz augstskolas noteikto maksu par studijām un valsts noteikto maksimālo studiju kredīta apmēru gadā. Studiju laikā un laikposmā, kamēr nav sākts atmaksāt studiju kredītu (11 mēnešus pēc studiju beigšanas vai 2 mēnešus pēc izslēgšanas no studējošo skaita), šī kredīta procentu likme ir 0 %. Sākot kredīta atmaksu, ir jāmaksā kredītlīguma noslēgšanas gadā izsolītā bankas procentu likme, bet, ja minētā likme ir augstāka par 5% gadā, kredīta ņēmējs maksā 5% likmi gadā.

Studējošā kredīts ir paredzēts studenta iztikas izdevumu segšanai. To var saņemt tikai pilna laika (dienas nodaļas) studējošie. Kredīta apmērs vienam studējošajam mēnesī nepārsniedz 80 % no valstī noteiktās minimālās mēneša algas apjoma (studējot Latvijā), tai ir 344 *euro* mēnesī. Šo kredītu izmaksā 10 mēnešus gadā (izņemot jūliju un augustu).

Procenti par šo kredītu ir jāmaksā katru mēnesi, sākot no kredīta izmaksas brīža, tāpēc banka regulāri šo summu ieturēs no studenta konta.

Katrā izglītības pakāpē var saņemt kredītu viena bakalaura, maģistra un doktora grāda secīgai iegūšanai vai augstākās profesionālās izglītības profesionālās kvalifikācijas un profesionālo grādu secīgai iegūšanai. Vienlaicīgi students var saņemt gan studiju, gan studējošā kredītu.

Tiesībsarga ieskatā valsts atbalsts jauniešiem augstākās izglītības ieguvei ir ļoti būtisks un nepieciešams, tomēr praksē to izmanto ārkārtīgi mazs jauniešu skaits.

Pāreja no ārpusģimenes aprūpes uz patstāvīgu dzīvi ir ļoti svarīgs posms jaunieša dzīvē. Šajā periodā jauniešiem ir ārkārtīgi svarīgi saņemt no pašvaldības un valsts atbilstošu finansiālo atbalstu un pakalpojumus, kas nodrošina viņam iespēju iegūt izglītību, apgūt profesiju un iekļauties darba tirgū, ļauj atrisināt mājokļa jautājumu un apmierināt citas pamatvajadzības. Atbalsta sniegšana jauniešiem, kuriem beidzas ārpusģimenes aprūpe, ir atzīta par nepieciešamo pasākumu arī Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģenerālās asamblejas 2010. gada 24. februārī pieņemtajās Pamatnostādnēs par bērnu alternatīvo aprūpi. Dokumentā uzsvērtā lielā nozīme gan izglītojošiem pasākumiem, lai sagatavotu bērnus patstāvīgai dzīvei, gan pienācīgai pēcaprūpei, kas ietver jauniešu piekļūvi sociālajiem, juridiskajiem un veselības aprūpes pakalpojumiem kopā ar atbilstošu finansiālo atbalstu un konkrētas personas piesaisti katram bērnam, lai palīdzētu viņam dzīvot patstāvīgi pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās.

Tiesībsargs informēja² Latvijas Republikas Saeimas deputātus par jauniešu, kuri pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās uzsāk patstāvīgu dzīvi, situāciju valstī un trūkumiem tiesiskajā regulējumā, kas nosaka pabalstu minimālo apmēru, kā vienu no visakūtākajām problēmām cilvēktiesību jomā, kas ietekmē jauniešu labklājību un kurai jāpievērš valsts uzmanība. Jauniešu sociālās garantijas pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās tika iekļauta kā viena no tēmām tiesībsarga 2018. gada konferencē, kuras laikā tika sniegts ieskats par konstatētajām būtiskajām problēmām. Saskaņā ar tiesībsarga rīcībā esošo informāciju Labklājības ministrija 2018. gada nogalē ir uzsākusi darbu pie priekšlikumu izstrādes atbalsta sistēmas pilnveidei ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem pēc pilngadības sasniegšanas, lai kopā ar iesaistītajām institūcijām meklētu atbilstošākos risinājumus.

[3] Secinājumi

1. Pilngadību sasniegušie jaunieši pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās paliek kā īpaši neaizsargāta sabiedrības grupa, jo patstāvīgas dzīves uzsākšanas sākumā sastopas ar vairākiem izaicinājumiem, kuru risināšanai bieži trūkst materiālo resursu, praktisku zināšanu un psiholoģiska atbalsta. Jauniešu spēja funkcionēt šajā pārejas posmā lielā mērā ir atkarīga no pašvaldības atbalsta, jo saskaņā ar normatīvajiem aktiem lielu daļu sociālo garantiju jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās nodrošina pašvaldības.
2. Saskaņā ar normatīvajiem aktiem pašvaldībām uzlikts pienākums nodrošināt jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās gan materiālo atbalstu, gan palīdzēt risināt mājokļa jautājumu un sniegt psihosociālo atbalstu integrācijai sabiedrībā. Taču praksē pašvaldību atbalsts visbiežāk tiek nodrošināts, izmaksājot tikai vienreizējos pabalstus valstī noteiktajā minimālajā apmērā vai nedaudz

² Tiesībsarga 17.10.2018. vēstule Nr. 105/123 Latvijas Republikas Saeimas deputātiem.

lielākā apmērā. Tajā pašā laikā tādi nozīmīgi atbalsta veidi kā nodrošināšana ar pašvaldības dzīvojamo telpu vai dzīvokļa pabalsta izmaksa pienācīgā apmērā, kā arī psihosociāla atbalsta sniegšana jaunietim bieži vien izpaliek.

3. Saskaņā ar Ministru kabineta 2005. gada 15. novembra noteikumiem Nr.857 "Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās" pabalsta patstāvīgas dzīves uzsākšanai un pabalsta ikmēneša izdevumiem apmērs ir piesaistīts valsts sociālā nodrošinājuma pabalstam, kas sākotnēji, kad bija ieviests 2006. gadā, bija $\frac{1}{2}$ no minimālās algas - tolaik 45 lati. Kopš 2006. gada Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs nav pārskatīts. Tas savukārt rada situāciju, ka pašvaldības izmaksā šos pabalstus valstī noteiktajā minimālajā apmērā, bet tas nav pietiekams.
4. Valsts noteikusi, ka mājokļa aprīkošanai vajadzīgā summa ir 499,42 *euro*, bet pašvaldībām jāizmaksā tikai $\frac{1}{2}$ no aprēķinātā minimuma – 249,71. Ministru kabineta 2005. gada 15. novembra noteikumi Nr.857 "Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās" neatbilst faktiskajām izmaksām un nav pārskatīti kopš 2005. gada.
5. Vairākas pašvaldības neņem vērā, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts personām ar invaliditāti ir lielāks. Pabalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai un pabalstu ikmēneša izdevumiem visiem izmaksā vienādi minimālajā apmērā, neņemot vērā jaunieša invaliditātes statusu.
6. Vairākās pašvaldībās nav pietiekams dzīvojamais fonds, lai nodrošinātu ar dzīvojamo telpu uzreiz, tiklīdz beidzas ārpusģimenes aprūpe. Dzīvojamās telpās bieži nepieciešams veikt kosmētisko vai kapitālo remontu, kas prasa jauniešiem papildu finanšu līdzekļus.
7. Dzīvokļa pabalsts kā alternatīvs palīdzības veids tika ieviests no 2015. gada 1. janvāra, tomēr joprojām Brocēnu novada pašvaldībā, Ciblas novada pašvaldībā, Inčukalna novada pašvaldībā, Jaunjelgavas novada pašvaldībā, Jelgavas novada pašvaldībā, Krāslavas novada pašvaldībā, Lubānas novada pašvaldībā, Sējas novada pašvaldībā, Vaiņodes novada pašvaldībā un Vecpiebalgas novada pašvaldībā saņemt šo pabalstu nav iespējams vispār, jo nav izstrādāti saistošie noteikumi.
8. Valstī nav ieviesta vienota pieeja un minimālās prasības, kas būtu jāņem vērā, aprēķinot dzīvokļa pabalsta apmēru, līdz ar to katra pašvaldība pakalpojumu normas un izmaksas nosaka pēc sava ieskata atbilstoši finanšu iespējām. Dzīvokļa pabalsta apmērs pašvaldībās visbiežāk nav pietiekams, lai segtu faktiskās izmaksas, kas saistītas ar dzīvojamās telpas lietošanu un saņemtajiem pakalpojumiem.
9. Dzīvokļa pabalsta izmaksas kārtība ierobežo vai pat nespēj nodrošināt dzīvojamās telpas īres līguma nosacījumu izpildi, ja izīrētājs pieprasa samaksāt drošības naudu vai veikt īres maksas priekšapmaksu. Neviena pašvaldība risinājumu šajā situācijā jauniešiem nepiedāvā.

10. Sociālajam dienestam trūkst resursu un sociālo pakalpojumu, lai pilnvērtīgi un daudzpusīgi atbalstītu jauniešus. Vairākās pašvaldībās trūkst izpratnes par to, kā nodrošināms psihosociālais atbalsts jauniešiem un kādi pasākumi veicami pilngadību sasniegušā bērna integrēšanai sabiedrībā.
11. Jaunieši bieži nav informēti par savām tiesībām un neorientējas tiesiskos jautājumos. Līdz ar to jaunieši nezina, kādu atbalstu viņi ir tiesīgi saņemt un kur jāvērsas, lai to saņemtu. Ir ierobežotas iespējas saņemt juridisko palīdzību bez maksas, tai skaitā palīdzību dokumentu kārtošanā, sastādīšanā.
12. Nav pietiekamas sadarbības starp bāriņtiesu, sociālo dienestu un citām pašvaldības struktūrām, kas ir atbildīgas par sociālo garantiju nodrošināšanu un palīdzības sniegšanu jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās.

Saskaņā ar Tiesībsarga likuma 25. panta pirmo daļu ar šo atzinumu pārbaudes lietas izskatīšana ir pabeigta, konstatējot trūkumus tiesību aktos un to piemērošanā, kas rada riskus jauniešu tiesību īstenošanai pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās saņemt normatīvajos aktos paredzētās sociālās garantijas un citu nepieciešamo atbalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai. Pamatojoties uz pārbaudes lietā secināto un Tiesībsarga likuma 11. panta 4. punktā noteikto, ka viena no tiesībsarga funkcijām ir atklāt trūkumus tiesību aktos un to piemērošanā, kā arī veicināt šo trūkumu novēršanu jautājumos, kas saistīti ar cilvēktiesību un labas pārvaldības principa ievērošanu,

Labklājības ministriju kā vadošo valsts pārvaldes iestādi sociālās aizsardzības jomā aicinu:

- 1) pārskatīt tiesisko regulējumu, lai pilnveidotu atbalsta sistēmu pilngadību sasniegušajiem jauniešiem, kuri uzsāk patstāvīgu dzīvi pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās. Pabalstu minimālie apmēri ir jāpalielina, ņemot vērā pašreizējos ekonomiskos apstākļus un tirgus cenas valstī;
- 2) izvērtēt nepieciešamību ieviest mentora pakalpojumu kā vienu no atbalsta veidiem, kas nodrošinātu ikvienam jauniešim tiesības saņemt psihosociālo atbalstu un praktisku palīdzību patstāvīgas dzīves uzsākšanai;
- 3) īstenot pašvaldību sociālo dienestu metodisku vadību, lai sociālie dienesti ievēro normatīvajos aktos noteikto par diferencētu valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru jauniešiem ar invaliditāti, izmaksājot viņiem pabalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai un pabalstu ikmēneša izdevumiem;
- 4) veicināt pašvaldību sociālo dienestu izpratni par to, ka atbalsts jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās ietver sevī ne tikai normatīvajos aktos noteikto pabalstu izmaksu, bet arī cita veida palīdzības sniegšanu ar aktīvu citu pašvaldības institūciju iesaisti;
- 5) lai novērstu atšķirīgu pieeju pašvaldībās attiecībā uz dzīvokļa pabalsta apmēra aprēķināšanu, izstrādāt regulējumu, nosakot minimālos ar dzīvokļa lietošanu saistītos normatīvus dzīvojamās platības īrei, apkurei, gāzei, elektrībai, ūdenim, u.c., lai persona varētu dzīvot mājoklī, no saviem līdzekļiem maksājot tikai par pārsniegto patēriņu.

Latvijas pašvaldības aicinu:

- 1) ņemot vērā, ka Ministru kabinets nav noteicis pabalstu apmēru, bet minimālās prasības, kuras nav pārskatītas kopš 2005. gada, pārskatīt saistošajos noteikumos noteikto atbalsta apmēru pilngadību sasniegušajiem jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās un to pilnveidot, paredzot nepieciešamo finansējumu un pakalpojumus, lai pilngadību sasniegušie jaunieši pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās saņemtu visas normatīvajos aktos paredzētās sociālās garantijas atbilstoši to mērķim;
- 2) izmaksājot vienreizēju pabalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai un pabalstu ikmēneša izdevumiem jauniešiem ar invaliditāti, ņemt vērā, ka valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts personai ar invaliditāti ir lielāks;
- 3) sniedzot jauniešiem palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās, izīrēt tikai dzīvošanai derīgas dzīvojamās telpas ar tajās veiktu remontu vai nodrošināt atbilstošu finanšu līdzekļu piešķiršanu dzīvojamās telpas remontam;
- 4) pašvaldībās, kurās nav saistošo noteikumu par kārtību, kādā aprēķināms un izmaksājams dzīvokļa pabalsts bez vecāku gādības palikušam bērnam, izstrādāt attiecīgo regulējumu;
- 5) izvērtēt iespēju ieviest mentora pakalpojumu, kas nodrošinātu jauniešiem tiesības saņemt psihosociālo atbalstu un praktisku palīdzību patstāvīgas dzīves uzsākšanā.

Pašvaldības institūcijas – sociālo dienestu, bāriņtiesu, dzīvokļu pārvaldi u.c. aicinu:

- 1) sadarboties savstarpēji un ar ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma sniedzējiem, aktīvi iesaistīties atbalsta sniegšanā jauniešiem, kuri uzsāk patstāvīgu dzīvi pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās;
- 2) nodrošināt, lai jaunieši vienkāršā un viņiem saprotamā veidā saņem informāciju par visām savām tiesībām un sociālajām garantijām pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās.

Par rekomendāciju izpildi lūdzu informēt tiesībsargu **līdz 2019. gada 31. oktobrim.**

Tiesībsarga vietniece

I.Piļāne

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu